

ЮРИСТ АХБОРОТНОМАСИ

ВЕСТНИК ЮРИСТА * LAWYER HERALD

ҲУҚУҚИЙ, ИЖТИМОИЙ, ИЛМИЙ-АМАЛИЙ ЖУРНАЛ

CYBERLENINKA

НАУЧНАЯ ЭЛЕКТРОННАЯ
БИБЛИОТЕКА
LIBRARY.RU

ISSN 2181-9416

Doi Journal 10.26739/2181-9416

ЮРИСТ АХБОРОТНОМАСИ

4 СОН, 1 ЖИЛД

ВЕСТНИК ЮРИСТА

НОМЕР 4, ВЫПУСК 1

LAWYER HERALD

VOLUME 4, ISSUE 1

TOSHKENT-2020

ДАВЛАТ ВА ҲУҚУҚ НАЗАРИЯСИ ВА ТАРИХИ.
ҲУҚУҚИЙ ТАЪЛИМОТЛАР ТАРИХИ

1. ФАЙЗИЕВ Олим

ФУҚАРОЛАРНИНГ МУРОЖААТ ҚИЛИШ МАДАНИЯТИНИ ЮКСАЛТИРИШ
ҲАМДА МАСЪУЛ ХОДИМЛАРНИ ЎҚИТИШ – АЙРИМ ТИЗИМЛИ
МУАММОЛАРГА ЕЧИМ СИФАТИДА 7

2. ХУЖАНАЗАРОВ Азизжон Анварович

ҚОНУН ҲУЖЖАТЛАРИ ЛОЙИҲАЛАРИНИ ИШЛАБ ЧИҚИШДА АДЛИЯ ОРГАНЛАРИНИНГ
ИШТИРОКИ..... 13

КОНСТИТУЦИЯВИЙ ҲУҚУҚ. МАЪМУРИЙ ҲУҚУҚ.
МОЛИЯ ВА БОЖХОНА ҲУҚУҚИ

3. ТОШҚУЛОВ Журабой Ўринбоевич

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИДА ВИЖДОН ЭРКИНЛИГИНИНГ ҲУҚУҚИЙ
КАФОЛАТЛАРИ 18

4. САБИРОВ Эркин Кучкарбаевич

СУДЛАР ФАОЛИЯТИНИНГ ОЧИҚЛИГИНИ ТАЪМИНЛАШ БОРАСИДА ОММАВИЙ
АХБОРОТ ВОСИТАЛАРИ БИЛАН ҲАМКОРЛИК МАСАЛАЛАРИ 29

5. ЮЛДАШЕВ Джахонгир Хайитович

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИДА БОЛАНИНГ ФУҚАРОЛИГИ БИЛАН БОҒЛИҚ
МАСАЛАЛАРНИ ТАРТИБГА СОЛУВЧИ ҲУҚУҚИЙ МЕХАНИЗМЛАРНИ
ТАКОМИЛЛАШТИРИШ 38

6. НОДИРОВ Давурхон Икромович

ЎЗБЕКИСТОН ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИГИНИ РИВОЖЛАНТИРИШДА ҚОНУН
УСТУВОРЛИГИНИ ТАЪМИНЛАШ.....44

7. ХАТАМОВ Жамшид Алтибаевич

ФОРМЫ И МЕТОДЫ ОСУЩЕСТВЛЕНИЯ ТАМОЖЕННОГО АДМИНИСТРИРОВАНИЯ..... 50

ФУҚАРОЛИК ҲУҚУҚИ. ТАДБИРКОРЛИК ҲУҚУҚИ. ОИЛА ҲУҚУҚИ.
ХАЛҚАРО ХУСУСИЙ ҲУҚУҚ

8. ОКЮЛОВ Омонбой

СУД ВА ҲУҚУҚНИ ҚЎЛЛАШ АМАЛИЁТИДА АДОЛАТ, ИНСОФЛИЛИК, ОҚИЛОНАЛИК
ТАМОЙИЛЛАРИДАН ФОЙДАЛАНИШНИНГ МЕТОДОЛОГИК МАСАЛАЛАРИ 55

9. РАҲМАТОВ Анвар Исломович

СПОРТ ТАДБИРЛАРИ ТАШКИЛ ЭТИШ БИЛАН БОҒЛИҚ МУНОСАБАТЛАРНИ
ШАРТНОМАВИЙ-ҲУҚУҚИЙ ТАРТИБГА СОЛИШ МАСАЛАЛАРИ 65

9. РУЗИНАЗАРОВ Шухрат Нуралиевич, АЧИЛОВА Лилия Илхомовна

ТЕНДЕНЦИИ И РАЗВИТИЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ИНОСТРАННЫХ
ИНВЕСТИЦИЙ В РЕСПУБЛИКЕ УЗБЕКИСТАН 71

10. ҒАЙБУЛЛАЕВ Сохибжон

ФУҚАРОЛИК ҲУҚУҚИДА ТАЪМИНЛОВЧИ БИТИМЛАР 76

11. РАХИМОВ Дониёр Бахтиёрович

ТОВАР НЕУСТОЙКАСИ: ЦИВИЛИСТИК ТАФАККУР ВА ҚОНУНЧИЛИК ТАРАҚҚИЁТИ 83

12. АБДУҒАНИЕВ Хуршиджон Турғун ўғли

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИДА ТОВАР БЕЛГИЛАРИНИ ҲИМОЯ ҚИЛИШ СОҲАСИДА
ҚОНУНЧИЛИКНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ЙЎЛЛАРИ 89

13. KHUSAINOVA Rano

LEGAL ASPECTS OF LIBERALIZATION OF THE ELECTRICITY SECTOR
OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN 95

**ФУҚАРОЛИК ПРОЦЕССУАЛ ҲУҚУҚИ. ИҚТИСОДИЙ ПРОЦЕССУАЛ ҲУҚУҚИ.
ҲАКАМЛИК ЖАРАЁНИ ВА МЕДИАЦИЯ**

- 14. АБДУРАХМОНОВА Хосиятхон Бахтиёржон қизи**
ИҚТИСОДИЁТ СОҲАСИДА КОЛЛИЗИОН МУАММОЛАРНИ ТАРТИБГА СОЛИШДА
ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИНING ИҚТИСОДИЙ ПРОЦЕССУАЛ КОДЕКСИ РОЛИ.... 103
- 15. ОДИЛҚОРИЕВ Хожимурод Тухтамурадович, ГАНИБАЕВА Шахноза Каримбердиевна**
МЕДИАЦИЯ ИНСТИТУТИНИ ЖОРИЙ ҚИЛИШГА ОИД МУҲИМ ҚАДАМ:
ХОРИЖИЙ ВА МИЛЛИЙ ТАЖРИБА 109

МЕҲНАТ ҲУҚУҚИ

- 16. РАХИМОВ Мирёқуб Актамович**
COVID-19 ПАНДЕМИЯСИ ШАРОИТИДА ХОДИМЛАР МЕҲНАТ ҲУҚУҚЛАРИНИ ҲИМОЯ
ҚИЛИШНИНГ ЎЗИГА ХОС ЖИҲАТЛАРИ..... 117

**ЖИНОЯТ ПРОЦЕССИ. КРИМИНАЛИСТИКА, ТЕЗКОР-ҚИДИРУВ
ҲУҚУҚ ВА СУД ЭКСПЕРТИЗАСИ**

- 17. КАРИМОВ Ваҳобжон**
“ТЕЗКОР-ҚИДИРУВ ФАОЛИЯТИ” ФАНИ ПРЕДМЕТИ, ВАЗИФАЛАРИ ВА УНИНГ
ЮРИСТЛАРНИ ТАЙЁРЛАШДАГИ АҲАМИЯТИ 123
- 18. ХАСАНОВ Шавкатбек Хайбатуллаевич**
СУД-ЭКСПЕРТЛИК ФАОЛИЯТИНИНГ ПСИХОЛОГИК ЖИҲАТЛАРИ 130
- 19. ЭРНАЗАРОВ Улуғмурод Турдиевич**
СУД-ЭКСПЕРТЛИК ФАОЛИЯТИНИ ТАШКИЛ ЭТИШДА ИННОВАЦИОН
ТЕХНОЛОГИЯЛАРНИНГ АҲАМИЯТИ..... 135

ХАЛҚАРО ҲУҚУҚ ВА ИНСОН ҲУҚУҚЛАРИ

- 20. ХАМДАМОВА Фируза Уразалиевна**
РАЗВИТИЕ МЕЖДУНАРОДНОГО ПРАВА В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВИЗАЦИИ..... 139
- 21. ИШАНХАНОВА Гулнора Амановна**
ЗАЩИТА ПРАВ РЕБЕНКА В МЕЖДУНАРОДНОМ ПРАВЕ
И НАЦИОНАЛЬНОМ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВЕ 144
- 22. ИСОҚОВ Лукмонжон Холбоевич**
МИГРАЦИЯ ЖАРАЁНЛАРИНИ БОШҚАРИШНИНГ ЗАМОНАВИЙ МОДЕЛЛАРИ 153
- 23. ХУДАЙБЕРДИЕВА Гулнора Аманмуродовна**
ХАЛҚАРО ТАШКИЛОТЛАРНИНГ МУАЛЛИФЛИК ҲУҚУҚИ ВА ТУРДОШ ҲУҚУҚЛАР
СОҲАСИДАГИ ҲУҚУҚ ИЖОДКОРЛИГИ ФАОЛИЯТИНИНГ АЙРИМ ЖИҲАТЛАРИ..... 161

ҲУҚУҚИЙ АМАЛИЁТ ВА ХОРИЖИЙ ТАЖРИБА

- 24. ТУРДИЕВ Бобир Собирович**
“ЯШИРИН ИҚТИСОДИЁТ”НИ ҚИСҚАРТИРИШ ВА УНГА ҚАРШИ
САМАРАЛИ КУРАШИШ ЙЎЛЛАРИ 167
- 25. ЭРАЛИЕВ Аъзам Бахтиёр ўғли**
АНГЛО-САКСОН ҲУҚУҚ ТИЗИМИГА МАНСУБ ДАВЛАТЛАРДА ИЧКИ ИШЛАР
ОРГАНЛАРИ ФАОЛИЯТИНИ ТАШКИЛ ЭТИШ ХУСУСИЯТЛАРИ 174

ЮРИСТ АХБОРОТНОМАСИ ВЕСТНИК ЮРИСТА LAWYER HERALD

ИСОҚОВ Лукмонжон Холбоевич

Юридик фанлар бўйича фалсафа доктори (PhD)

E-mail: tiramoh@mail.ru

МИГРАЦИЯ ЖАРАЁНЛАРИНИ БОШҚАРИШНИНГ ЗАМОНАВИЙ МОДЕЛЛАРИ

For citation (иктибос келтириш учун, для цитирования): ИСОҚОВ Л.Х. МИГРАЦИЯ ЖАРАЁНЛАРИНИ БОШҚАРИШНИНГ ЗАМОНАВИЙ МОДЕЛЛАРИ // Юрист ахборотномаси – Вестник юриста – Lawyer herald. № 4 (2020), Б. 153–160.

4 (2020) DOI <http://dx.doi.org/10.26739/2181-9416-2020-4-23>

АННОТАЦИЯ

Ушбу мақолада миграция жараёнларини бошқаришнинг замонавий моделлари кўриб чиқилади. Шунингдек, миграция масаласига оид халқаро стандартлар ва ёндашувлар ўрганилган. Муаллиф томонидан ташқи меҳнат миграциясини чеклаш ва рағбатлантириш элементларини ўзида мужассам этувчи аралаш модели ишлаб чиқилган. Миграцияни давлат томонидан бошқаришнинг аралаш моделининг ўзига хос хусусияти шундаки, у етти асосий мезонга асосланади: 1. Миграция ҳуқуқининг конституциявий кафолатланганлиги; 2. Миграция соҳасидаги миллий қонунчиликнинг халқаро ҳуқуқ нормаларига мувофиқлиги; 3. Мамлакатнинг миграция бўйича халқаро ташкилотлар ҳамжамиятига интеграциялашганлиги; 4. Миграция соҳасидаги давлат сиёсати концепциясининг мавжудлиги; 5. Миграция сиёсати бўйича ягона ихтисослашган орган мавжудлиги; 6. Миграция қонунчилигининг ягона ҳуқуқ соҳасига консолидациялашганлиги; 7. Миграцияни тартибга солишга қаратилган замонавий маъмурий усуллардан фойдаланилганлиги.

Калит сўзлар: БМТ, бошқарув, ёндашув, кўрсаткич, мигрант, миграция, миграция жараёни, модел, стандарт, тартибга солиш.

ИСОҚОВ Лукмонжон Холбоевич,

Доктор философии по юридическим наукам (PhD)

E-mail: tiramoh@mail.ru

СОВРЕМЕННЫЕ МОДЕЛИ УПРАВЛЕНИЯ МИГРАЦИОННЫМИ ПРОЦЕССАМИ

АННОТАЦИЯ

В данной статье рассмотрены современные модели управления миграционными процессами, а также, изучены международные стандарты и подходы в области миграции. Автором разработана смешанная модель – сочетающая в себе элементы в качестве стимулирования и ограничения в преимущественно внешней трудовой миграции. Особенности смешанных моделей государственного управления миграцией заключаются в том, что они базируются на семи основных критериях: 1. Конституционная гарантированность права на миграцию; 2. Соответствие национального миграционного законодательства с международно-правовыми нормам; 3. Интегрированность страны в сообщество международных организаций по миграции; 4. Наличие

концепции государственной миграционной политики; 5. Наличие единого специализированного органа по миграционной политике; 6. Консолидация миграционного законодательства в единую отрасль права; 7. Использование современных административных методов регулирования миграционными процессами.

Ключевые слова: индикатор, миграция, миграционный процесс, мигрант, модель, ООН, подход, регулирование, стандарт, управление.

ISOKOV Lukhmonjon Kholboevich,
Doctor of philosophy in law (PhD)
E-mail: tiramoh@mail.ru

THE MODERN MODELS OF MANAGEMENT OF MIGRATION PROCESS

ANNOTATION

This article describes the modern models of management of migration process. In addition, the international standards and approaches of on migration were studied. The author has developed a mixed model that combines elements of both stimulation and restriction of mainly external labor migration. The particularities of mixed models of state management of migration are that they are based on seven main criteria: 1. Constitutional guarantees of the right to migration; 2. Compliance of national migration legislation with international legal norms; 3. Integration of the country into the community of international organizations for migration; 4. Availability of the concept of national migration policy; 5. Availability of a single specialized body for migration policy; 6. Consolidation of migration legislation into a single branch of law; 7. Use of modern administrative methods of regulation of migration process.

Keywords: approaches, indicators, management, migrant, migration, migration process, model, regulation, standard, UN.

Миграция сиёсатининг асосий таркибий қисми сифатида миграция жараёнларини бошқариш бўйича халқаро даражадаги эътироф этилган бир қатор стандартлар ва ёндашувлар ишлаб чиқилган:

1) “БМТнинг Иқтисодий ва ижтимоий ишлар бўйича департаменти” UN DESA [1], яъни БМТнинг мазкур бошқармаси томонидан 1976-2016 йиллар давомида олиб борилган тадқиқот натижасида жами 196 та мамлакат ўрганилиб, 16 хил кўрсаткич асос қилиб олинган;

2) “Халқаро миграция аниқловчилари” DEMIG [2]га кўра, Оксфорд университетининг бир гуруҳ олимлари томонидан 1945-2014 йиллар оралиғида олиб борилган илмий изланишлар жараёнида 45 та давлат 51 та белгиловчи омиллар асосида баҳоланган;

3) “Миграция бошқаруви индикаторлари” MGI [3] МХТ томонидан 2015 йилдан ҳозирги кунга қадар 39 та давлат миграция профили шакллантирилиб, 90 та индикатор асосида миграция жараёнларини самарали бошқариш ғояси илгари сурилган;

4) Қиёсий иммиграция сиёсати IMPIC [4] Германиянинг Берлин ижтимоий фанлар маркази 1980-2011 йиллар ва 2015-2017 йилларда 33 та мамлакатда иммиграция сиёсатининг қиёсий таҳлили 69 индикатор асосида амалга оширилган;

5) Халқаро миграция сиёсати ва ҳуқуқий таҳлил IMPALA [5] бир қатор жаҳоннинг нуфузли университетлари томонидан 1960-2011 йиллар давомида 25 та давлатнинг миграцияга оид сиёсати ва миллий қонунчилиги таҳлил этилиб, 40 та фарқловчи жиҳатлари кашф этилган;

6) Миграциянинг интеграция сиёсати индекси MIPEX [6], Испаниянинг Халқаро ишлар бўйича Барселона маркази 2007-2014 йиллар бўйича жами 38 мамлакатнинг жамиятида мигрантларнинг интеграциялашув жараёнини қарийб 167 та индикаторлар негизида қиёсланган.

Ушбу халқаро андозаларнинг барчаси ҳам миграция жараёнларини тартибга солиш услубларини таснифлашга асосий манба бўлавермайди. Чунки ушбу андозалар сиёсий бошқарув нуқтаи назардан ёндашилган бўлиб, миграция жараёнларини ташкилий-ҳуқуқий жиҳатдан тартибга солиш масаласига деярли урғу берилмаган.

Шунинг учун, тадқиқотимиз давомида миграция соҳасидаги давлат бошқарувининг моделлари

бўйича мумтоз концептуал ва энг сўнги замонавий мақбул ёндашувларга мурожаат қиламиз.

Давлат бошқарувининг замонавий моделлари эмиграция ва иммиграция учун умумий татбиқ этилиши лозим бўлади. Бироқ миграция соҳасида реципиент, яъни қабул қилувчи мамлакатнинг манфаатлари донор, яъни етказиб берувчи мамлакат манфаатларига айрим жиҳатлар бўйича тўғри келмаслиги табиийдир. Чунки масаланинг иқтисодий-ижтимоий (меҳнат бозори, бандлик) ва сиёсий-ҳуқуқий (мигрантлар ҳуқуқи, демографик вазият) каби омиллари мавжуд. Шу боис, миграция жараёнларини давлат томонидан бошқаришнинг моделларини шартли равишда иммиграция ва эмиграция нуқтаи назардан алоҳида кўриб чиқиш мантиқан тўғри, деб ҳисоблаймиз.

Иммиграция жараёнларини бошқариш моделлари. Иммиграция нуқтаи назаридан, миграция жараёнларини бошқариш моделлари бўйича турлича қарашлар мавжуд.

Роман-герман ҳуқуқ вакилларининг фикрича, қабул қилувчи реципиент мамлакатларда миграция жараёнларини бошқариш *америка, француз ва немис* моделларига бўлинади. Америка модели (АҚШ ва Канадада) инсон ҳуқуқлари бузилган қочоқларни кўчиб ўтишлари, ноқонуний мигрантларни қонунийлаштириш ва америка жамиятига интеграциялашувига кўмаклашишга урғу беради. Француз модели (Франция ва Буюк Британияда) турли мамлакатлардан қочоқларни француз жамиятига қабул қилиш, жойлаштириш ва уларнинг интеграциялашувининг тармоқларга бўлинган тизими билан фарқланади, фуқароликни беришда “*jus solis*”, яъни туғилган жой принципи устувор ҳисобланади [7, Б.38-56]. Немис модели (Германия ва Жанубий Европа мамлакатлари) этник немисларни Германияга қабул қилиш ва кейинчалик уларнинг немис жамиятига интеграциялашувига йўналтирилган, мигрантнинг фуқаролигини белгилашда “*jus sanguinis*”, яъни у ёки бу этник гуруҳдан келиб чиқиш принципи устувор саналади.

Англо-саксон ҳуқуқи вакиллари эса, иммиграция жараёнини бошқаришнинг *АҚШ, Канада ва Австралия* моделларига ажратишади [8, Б.256]. Миграцияни бошқаришнинг Канада – “инсон капитали” модели ёши, маълумоти, тил қобилияти, касбий кўникмалари каби мезонларга таянган селектив ёндашув орқали мигрантларни қабул қилишга мўлжалланган. Миграцияни бошқаришнинг Австралия – “нео-корпоративистик” модели уч тоифадаги, яъни инглиз тилини билиш шarti билан оилавий, инсонпарварлик асосидаги ва муайян рўйхатдаги юқори касбий маҳоратга эга мигрантларни қабул қилишга урғу беради [9, Б. 39-56]. Миграцияни бошқаришнинг АҚШ – “бозорга йўналтирилган талаб” модели бозор иқтисодиётидаги муайян касбларга бўлган эҳтиёждан келиб чиққан ҳолда чет элдан юқори даражадаги мутахассисларни танлаб олишга қаратилган.

Шу ўринда, сўнги йилларда миграция соҳасидаги давлат бошқарувининг муҳим тенденцияларидан бири саналган “селектив ёндашув” ёки “балл тизими” ҳақида тўхталиб ўтиш лозим [10, Б.535-563]. Мигрантларни саралашнинг балл тизими янги миграция сиёсатида устувор чоралардан бири сифатида кўпгина мамлакатларда тилга олинади. Миграция соҳасидаги мутахассисларнинг фикрича, ушбу тизим энг прогрессив ва самарали ҳисобланиб, қабул қилувчи мамлакатнинг ижтимоий-иқтисодий ривожланиши ва иммигрантларнинг вазиятига катта таъсир ўтказиши. Балл тизими мигрантларни саралашнинг шакли бўлиб, муайян мезонлар асосида мигрантнинг шахсий тавсифининг ўлчанадиган даражаларига биноан уларни доимий ёки вақтинчалик яшаши, меҳнат қилишига руҳсат берилади. Малакали мигрантларни саралашнинг балл тизимидан фойдаланиш геосиёсий (камсонли аҳоли яшайдиган худудларга мигрантларни жалб қилиш), ижтимоий-маданий, иқтисодий (инсон капиталини тўплаш), демографик (аҳоли ўсишини таъминлаш) каби турли вазифаларни ҳал этишга қаратилган. Балл тизимининг асосий стратегияси қабул қилувчи жамиятга интеграциялашишга қодир бўлган юқори малакали, салоҳиятли мигрантларни танлашдан иборат.

Давлат томонидан эмиграция жараёнларини бошқариш моделлари. Бизнинг тадқиқотимиз доирасида, Ўзбекистон донор мамлакат, яъни ишчи кучи етказиб беришини инобатга олиб, кўпинча эмиграция жараёнларини бошқаришнинг моделлари бўйича чуқурроқ изланишимиз мақсад қилиб қўйилган. Бироқ ҳозирги кунга қадар илмий жамоатчилик томонидан эмиграция жараёнларини бошқаришнинг моделлари бўйича аниқ тўхтамага келинмаганлигининг гувоҳи бўлишимиз мумкин.

Халқаро ташкилотларнинг расмий ҳужжатларига мурожаат қилганимизда, аниқ моделларга бўлинмаган бўлса-да, айрим мезонлар асосида тоифалашганини ёки “яхши бошқарув модели” қандай бўлишлиги ҳақидаги таърифларни кўришимиз мумкин.

Қуйида миграция жараёнларини бошқариш моделларининг БМТнинг Барқарор ривожланиш мақсадлари (1), МХТнинг “Миграциянинг бошқаруви асослари” (2), “Бошқарув индекси” (3),

“Прага жараёни” (4) каби халқаро стандартлар ва ёндашувларидаги билвосита талқини таҳлил қилинади.

Биринчи ёндашув – БМТнинг Барқарор ривожланиш мақсадлари. БМТнинг Барқарор ривожланиш мақсадлари доирасида МХТнинг “Миграция ва 2030 йил дастури” [11, Б. 64] номли нашрида юқоридагиларга қўшимча тарзда миграцияни самарали бошқариш модели учун зарур бўлган жиҳат – институционал механизмлар ҳақида сўз юритилади. Хусусан, ташкилий-ҳуқуқий тузилишлар қуйидаги турларга ажратилган:

1) *Миграция жараёнини бошқарадиган ягона вазирлик, идора ёки муассаса (ёки мазкур фаолиятни ягона тизимда мувофиқлаштириши).* Давлат даражасида Миграция, Статистика, Миллий ривожланишни режалаштириш ёки бошқа вазирлик ҳақида сўз юритилади. Алоҳида вазирликнинг фаолият юритиши кўп жиҳатдан фойдали ва муҳим ўрин тутиб, миграцияга оид масалаларда ҳамкорликни енгиллаштириш, техник жиҳатдан экспертизалар ўтказиши. Масалан, Вазирлик қонунлар, сиёсий концепциялар, махсус давлат дастурларини ишлаб чиқишида иштирок этади. Айрим давлатларда бир хил йўналишда икки хил вазирлик ҳам фаолият кўрсатиши мумкин. Албатта, бунда “горизонтал боғлиқлик” мавжуд бўлади, бироқ миграция соҳасидаги давлат сиёсатини тўлиқ қамраб олинмайди.

2) *Миграция жараёнини бошқаришда йўналтирувчи кенгаш, идоралараро комиссия ёки мувофиқлаштирувчи ишчи гуруҳи.* Ихтисослашган бу каби орган ҳукуматнинг бир қатор тегишли идораларининг фаолиятини мувофиқлаштиради. Идоралараро хусусиятга эга мазкур орган қарор қабул қилиш ваколатига ҳам эга бўлади.

3) *Миграция жараёнини ташқи воситалар орқали бошқаришда йўналтирувчи ташкилотлар.* МХТ, БМТнинг тараққиёт дастури каби бир ёки бир неча ташкилотлар ҳукуматнинг миграция жараёнларини бошқаришда кўмакловчи куч сифатида иштирок этиши мумкин. Булар тўғридан-тўғри ҳукуматнинг ўзи ёки унинг миграция масаласи билан шуғулланувчи турдош идораси билан ҳамкорликда лойиҳалар доирасида кўмаклашиши мумкин.

Ушбу ташқи бошқарув тури 2018 йилдан бошлаб Ўзбекистонда ҳам қўллана бошланди. Жумладан, БМТ Бош Ассамблеясининг 2015 йилнинг сентябрида Барқарор ривожланиш бўйича ўтказилган саммитида қабул қилинган 70-сон резолюциясига мувофиқ, шунингдек, 2030 йилгача бўлган даврда БМТ Глобал кун тартибининг Барқарор ривожланиш мақсадларини изчил амалга ошириш бўйича тизимли ишларни ташкил этиш мақсадида Вазирлар Маҳкамасининг 2018 йил 20 октябрдаги 841-сон қарори билан 2030 йилгача бўлган даврда барқарор ривожланиш соҳасидаги Миллий мақсад ва вазифалар тасдиқланган. Унга мувофиқ, юқоридаги биринчи турда қайд этилган “горизонтал боғлиқлик”даги Бандлик ва меҳнат муносабатлари вазирлиги ва ИИВ (10.7-вазифа) тартибга солинган, хавфсиз, бошқариладиган меҳнат миграцияси ва самарали миграция сиёсатига кўмаклашиш учун масъул ижрочи сифатида киритилган.

Иккинчи ёндашув – Миграциянинг бошқарув асослари. МХТнинг 2015 йил 24 ноябрдаги 106-сессиясида қабул қилинган 1310-сонли резолюциясида “Миграциянинг бошқаруви асослари”га оид қоидалар мустаҳкамланган [12].

Жумладан, миграциянинг “яхши бошқаруви” 3 принцип ва 3 мақсадга асосланган бўлиши лозимлиги қайд этилган. Унга кўра, ҳар бир давлат миграция мигрантлар ва жамият учун инсонпарвар, тартибли ва фойдали бўлишига интилиши лозим. Мигрантлар ҳуқуқлари ва халқаро нормаларга риоя қилиш, умумдавлат ёндашуви ва мавжуд маълумотлар асосида қуриладиган сиёсатни шакллантириш ҳамда миграцияга оид муаммолар ва бошқа қийинчиликларни ҳал этиш учун ҳамкорлар билан ҳаракат қилиш каби принцип ва шартларга жавоб берса, миграциянинг самарали бошқаруви модели шаклланган ҳисобланади.

Миграциянинг самарали бошқарувидан 3 асосий мақсад кўзланади: мигрантлар ва жамиятнинг ижтимоий-иқтисодий фаровонлигини ошириш; ҳаракатланиш билан боғлиқ муаммоли вазиятларни самарали ҳал этиш ҳамда миграциянинг хавфсиз, тартибга солинган ва муносиб шароитлар асосида амалга оширишни таъминлаш.

МХТ “Миграциянинг бошқаруви асослари” ёндашувини тобора такомиллаштириш учун бир қатор тадқиқотлар олиб бормоқда. Жумладан, кейинги ёндашув бунинг мантикий давоми ҳисобланади.

Учинчи ёндашув – бошқарув индекси. МХТнинг кўмагида “The Economist Intelligence Unit” томонидан амалга оширилган тадқиқотлар натижасига мувофиқ, миграцияни мукамал бошқаришнинг концептуал модели бир қатор кўрсаткичлар асосида ишлаб чиқилган. Хусусан,

дунёнинг турли минтақаларидан жами 15 та мамлакат (жумладан, иммиграция, транзит ва эмиграция) танлаб олиниб, 73 та кичик ва 23 та йирик кўрсаткичларни қамраб олувчи 5 та асосий мезон ишлаб чиқилган:

1) *институционал салоҳият* (ташкилий асоси, ҳуқуқий асоси, миграция стратегияси, институционал шаффоқлик ва боғлиқлик, маълумотлар йиғиш ва ахборотдан фойдаланиш ҳуқуқи);

2) *мигрант ҳуқуқлари* (асосий ижтимоий хизматлар ва ижтимоий ҳимоядан фойдаланиш, оила ҳуқуқлари, меҳнат ҳуқуқи, узоқ муддатли яшаш гувоҳномаси ва фуқаролик олиш тартиби);

3) *хавфсиз ва тартибли миграция* (чегара назорати, кириш ва бўлиш қоидалари, реинтеграция сиёсати, одам савдосига қарши курашиш чоралари);

4) *меҳнат миграциясини бошқариш* (меҳнат миграцияси менежменти, билим, малака ва кўникмаларни тан олиш, талабалар миграциясини тартибга солиш, икки томонлама меҳнат келишувлари, мигрантлар пул ўтказмалари);

5) *минтақавий ва халқаро ҳамкорлик* (халқаро конвенцияларни имзолаш ва ратификациялаш, минтақавий ҳамкорлик, икки томонлама келишувлар, глобал ҳамкорлик, бошқа шерикликлар).

Ушбу мезонлар “пайдо бўлган”, “шаклланган”, “ривожланган”, “юксалган” каби тўрт даражада баҳоланади (1-жадвал).

1-жадвал

Мамлакатлар	Институционал салоҳият	Мигрант ҳуқуқлари	Хавфсиз ва тартибли миграция	Меҳнат миграциясини бошқариш	Минтақавий ва халқаро ҳамкорлик
Бангладеш	Шаклланган	Шаклланган	Шаклланган	Ривожланган	Юксалган
Бахрейн	Шаклланган	Шаклланган	Ривожланган	Шаклланган	Ривожланган
Гана	Ривожланган	Шаклланган	Юксалган	Пайдо бўлган	Юксалган
Германия	Юксалган	Ривожланган	Юксалган	Ривожланган	Юксалган
Жанубий Корея	Юксалган	Ривожланган	Юксалган	Ривожланган	Юксалган
Жанубий Африка	Юксалган	Ривожланган	Ривожланган	Ривожланган	Юксалган
Италия	Ривожланган	Ривожланган	Шаклланган	Ривожланган	Юксалган
Канада	Юксалган	Ривожланган	Ривожланган	Ривожланган	Юксалган
Коста-Рика	Ривожланган	Ривожланган	Ривожланган	Шаклланган	Юксалган
Марокаш	Ривожланган	Шаклланган	Шаклланган	Шаклланган	Ривожланган
Мексика	Ривожланган	Шаклланган	Шаклланган	Ривожланган	Ривожланган
Молдова	Ривожланган	Ривожланган	Юксалган	Ривожланган	Юксалган
Туркия	Юксалган	Ривожланган	Шаклланган	Ривожланган	Ривожланган
Филиппин	Юксалган	Юксалган	Юксалган	Ривожланган	Юксалган
Швеция	Ривожланган	Юксалган	Ривожланган	Ривожланган	Юксалган

Миграция бошқаруви индекси модели [13, Б. 8]

Тўртинчи ёндашув – “Прага жараёни”. Европа Иттифоқи, Шенген зонаси, Шарқий шериклик, Ғарбий Балқон, Марказий Осиё, Россия ва Туркия мамлакатлари ўртасида миграцияга оид ҳамкорликни йўлга қўйиш ва маълумотлар алмашинувиға кўмакловчи мақсадли мулоқот “Прага жараёни” деб ном олган. Аслида ушбу сиёсий ташаббус 2009 йил 28 апрелда Прага шаҳрида бўлиб ўтган “Миграция шериклигини қуриш” мавзудаги вазирлар конференциясининг маҳсули ҳисобланади. “Прага жараёни” тадқиқотида икки хил ёндашув алоҳида аҳамият касб этади. Жумладан:

1) “Laissez faire”, яъни эмиграцияга нисбатан аралашмаслик ёндашуви [14, Б. 157, 177];

2) қоида ва стандартларни ўрнатиш орқали назорат қилиш ёндашуви.

Бундан ташқари, чет элда бандликни таъминлаш масаласини бошқаришдаги иштирокнинг икки тури, яъни хусусий (хусусий бандлик агентликлари) ва давлат (давлат бандлик муассасалари) секторига ажратилган.

Умуман олганда, Европа Иттифоқи томонидан молиялаштирилган “Прага жараёни” лойиҳаси доирасида олиб борилган тадқиқот меҳнат миграциясини бошқаришга кўпроқ урғу берган. Унга кўра икки хил усул орқали тартибга солиш модели шаклланиши мумкин:

- 1) *мақсадли ташаббуслар орқали фуқароларни ушлаб қолиш;*
- 2) *чет элда бандлигини таъминлашни фаол рағбатлантириш.*

Биринчи усулга эътибор берадиган бўлсак, “ушлаб қолиш” ибораси ишлатилмоқда, сиёсатшуносликда одатда “чеклаш” сўзи кўпроқ ишлатилади. Демак, бу ҳам “Прага жараёни”нинг юмшатувчи маънони ифодалаш мақсадидаги ўзига хос ёндашуви ҳисобланади.

Аслида анъанавий “чеклаш” сиёсати кўпроқ оммалашган, деб ўйлаймиз. Масалан, Хитойда миграция жараёнларини ҳуқуқий тартибга солишнинг чекловчи модели амал қилади. Яъни эркин ҳаракатланишни чеклаш каби миграция соҳасидаги қаттиқ давлат назорати мавжуд. Хитойда ишчиларнинг меҳнат ҳуқуқи фуқаронинг доимий яшаш жойига боғланган. Ноқонуний йўл билан чиққанлар қайтиб келгач 6 ойгача озодликдан маҳрум этилиши мумкин. Одам савдоси учун умрбод қамоқ ёки ҳатто ўлим жазоси тайинланади.

Демак, “Прага жараёни”да келтирилган “мақсадли ташаббуслар орқали фуқароларни ушлаб қолиш” унчалик ҳам “прописка институти билан чекланган” Хитой моделига мос келмайди. Чунки ўрнатилган прописка тартиби яшаш, ўқишга ва ишга жойлашиш, хусусий яшаш жойига эгалик қилиш учун маъмурий органлардан рухсат олишни талаб этади [15, Б.96,109]. Ҳуқуқ ҳимоячилари ушбу чекловни инсон ҳуқуқларини бузиш ҳисоблайдилар. Бироқ “Прага жараёни”даги “чет элда бандликни таъминлашни фаол рағбатлантириш” модели мавжуд воқеликка кўпроқ тўғри келади.

Юқорида таҳлил қилинган миграция соҳасидаги давлат бошқаруви моделлари хусусидаги ёндашувлар қуйидаги хулосани чиқариш ва таснифлашга асос бўлади:

биринчидан, давлат томонидан миграция жараёнларини бошқариш моделлари соҳага оид давлат бошқарувнинг ташкилий-институционал ва норматив-ҳуқуқий жиҳатлари нуктаи назаридан таснифланмаганлиги ва тадқиқ этилмаганлигига ишонч ҳосил қилдик. Шу муносабат билан, бизнинг фикримизча, эмиграция ва иммиграцияга оид умумий жараёнларни давлат томонидан тартибга солишнинг институционал ёндашув жиҳатидан тўрт моделга ажратишимиз мумкин:

1) **алоҳида давлат органи** (Масалан, Озарбайжон [16], Қирғизистон [17] ва Туркменистонда [18] Миграция давлат хизмати, Грецияда Миграция сиёсати вазирлиги [19]) томонидан миграция жараёнлари тартибга солиниши;

2) **бирлашган масалалар бўйича давлат органи** (Масалан, Тожикистонда Меҳнат, миграция ва аҳоли бандлиги вазирлиги [20], Испанияда Меҳнат, миграция ва ижтимоий ҳимоя вазирлиги) томонидан миграция жараёнлари тартибга солиниши;

3) **бирор давлат органи ҳузуридаги тузилма** (Масалан, Исландияда Адлия вазирлигининг Иммиграция директорати [21], Молдовада ИИВнинг Миграция ва бошпана бўйича бюроси [22], Марокаш ТИВнинг миграция ишлари бўйича хизмати [23]) томонидан миграция жараёнлари тартибга солиниши;

4) **миграция жараёнлари тартибга солиниши учун ижро ҳокимиятининг марказлашган органининг мавжуд эмаслиги** (Монако, Сан Марино, Лихтенштейн, Мальта).

Мазкур моделларнинг дастлабки учтаси кўп тарқалган бўлиб, ҳар бир мамлакатнинг ўзига хос иқтисодий, ижтимоий, демографик, сиёсий, ҳуқуқий ва географик хусусиятларидан келиб чиққан ҳолда танланган. Бироқ шундай давлатлар ҳам борки, миграция жараёнлари тартибга солиниши учун ижро ҳокимиятининг марказлашган органи мавжуд эмас.

Аксинча, ушбу функция давлат ҳокимиятининг бошқа тармоқлари орқали бевосита ёки билвосита амалга оширилиши мумкин. Албатта, ушбу тўртинчи моделнинг танлашга мамлакатда миграция масаласи давлат сиёсати даражасига кўтарилмаганлиги, аҳоли сонининг жуда пастлиги, географик жиҳатдан майда ва асосий материклардан ажралиб қолганлиги ёки амалиётда, ҳақиқатдан ҳам, мазкур тоифадаги ўлкаларда аҳоли кўчиши жуда паст даражадалиги сабаб бўлиши мумкин.

Ўз навбатида ушбу таклиф этаётган моделimiz *ташкилий жиҳатларига кўра* миграция жараёнларини бошқаришнинг марказлашган вертикал ва номарказлашган горизонтал кўринишларга бўлишимиз мумкин.

Марказлашган вертикал бошқарувда муайян давлат органи миграция соҳасидаги ягона сиёсатини олиб боради. Бунга Миграция бўйича давлат хизмати, вазирлик ёки кўмиталар киради. Уларнинг ваколатлари миграция масаласини тўлиқ қамраб олади. Юқоридан (республика даражасидан) қуйига (худудий даражага) қараб бошқарув амалга оширилади, жойларда ушбу

хизматнинг бошқармалари, бўлим ёки бўлинмалари фаолият кўрсатади.

Номарказлашган горизонтал бошқарувда миграция соҳасидаги ягона сиёсат бир бутунлигича эмас, балки бир пайтнинг ўзида миграциянинг турли йўналишларга ва соҳаларга ажратган тарқоқ ҳолда бир қатор давлат идоралари ваколат доирасига киритилади. Бироқ уларнинг ҳудудий даражадаги бўлим ёки бўлинмаларининг фаолияти қутилгандек самарали ҳисобланмайди.

Иккинчидан, бизнинг фикримизча, эмиграция нуктаи назаридан, ишчи кучини экспорт қилувчи мамлакатлар миграция жараёнларини бошқаришда давлатнинг миграция жараёнларига нисбатан ўзаро таъсирига кўра асосий уч концепцияга бўлиш мумкин:

1. Фаол тартибга солиш концепцияси (хуқуқий, маъмурий, иқтисодий каби турли воситалар орқали миграция жараёнларининг давлат томонидан тартибга солиниши);

2. Аралашмаслик концепцияси (ташқи миграция жараёнларига давлат таъсирининг пастлиги ёки мавжуд эмаслиги);

3. Истиқболга мўлжалланган концепция (миграция жараёнларини тартибга солиш муаммолари фақатгина келажакда ва халқаро даражада ҳал этилиши мумкинлиги).

Учинчидан, “Прага жараёни”даги фикрларга қўшимча равишда, *сиёсий жиҳатига кўра* миграция жараёнларини бошқаришнинг рағбатлантирувчи ва чекловчи моделларининг синтези сифатида аралаш моделлари ҳам мавжуд.

Фикримизча, замонавий миграция жараёнларини бошқаришнинг аралаш модели етти асосий мезонни ўзида мужассам этиши лозим:

1. Миграция ҳуқуқининг конституциявий қафолатланганлиги;

2. Миграция соҳасидаги миллий қонунчиликни халқаро ҳуқуқ нормаларига мувофиқлиги;

3. Мамлакатнинг миграция бўйича халқаро ташкилотлар ҳамжамиятига интеграциялашганлиги;

4. Миграция соҳасидаги давлат сиёсати концепциясининг мавжудлиги;

5. Миграция сиёсати бўйича ягона ихтисослашган органнинг мавжудлиги;

6. Миграция қонунчилигининг ягона ҳуқуқ соҳасига консолидациялашганлиги;

7. Миграцияни тартибга солишга қаратилган замонавий маъмурий усуллардан фойдаланилганлиги.

Демак, Ўзбекистон шароитида, миграция жараёнларини бошқариш моделини танлашда, юқорида шакллантирган 7 та мезон қондасига асосланган ва ўзига хос *замонавий аралаш моделдан фойдаланиш* мақсадга мувофиқ, деб ҳисоблаймиз. Зеро, миграция жараёнларини бошқаришда рационаллик (маъқуллик), иқтисодий фойда, ижтимоий хавфсизлик (маданий-диний ва этно-миллий) ва ҳуқуқий таъминланганлик каби 3 асосий талаб, шунингдек юқорида санаб ўтилган 7 та мезон мужассам бўлса, энг мақбул вариант аралаш модель ҳисобланади. Чунки рағбатлантирувчи ва чекловчи модель ҳам ноқонуний миграцияни авж олишига олиб келади. Шу боис, иккала модель ўртасидаги мувозанатни сақлашнинг ягона йўли юқоридаги талаб ва мезонларнинг бир жойда жам бўла олишидир.

Иқтибослар/Сноски/References

1. UN Department of Economic and Social Affairs // URL: https://esa.un.org/poppolicy/about_database.aspx; www.un.org/en/development/desa/population/publications/policy/international-migration-policiesreport-2013.shtml

2. Determinants of International Migration // University of Oxford // URL: www.imi.ox.ac.uk/data/demig-data/demig-policy-1.

3. Migration Governance Indicators // IOM / Economist Intelligence Unit // URL: <https://gmdac.iom.int/migration-governance-indicators>.

4. Immigration Policies in Comparison // Berlin Social Science Centre // URL: <https://bibliothek.wzb.eu/pdf/2016/vi16-201.pdf>.

5. International Migration Policy and Law Analysis // Collaboration of several Universities // URL: www.impaladatabase.org/.

6. The Migration Integration Policy Index // Barcelona Centre for International Affairs / Migration Policy Group // URL: <http://www.mipex.eu/>.

7. Alba, Richard, and Nancy Foner. “Mixed Unions and Immigrant-Group Integration in North America and Western Europe.” *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, vol. 662, no. 1, Nov. 2015,

8. Boucher, Anna. *Gender, Migration and the Global Race for Talent*. Manchester University Press, 2016.
9. Adamson, Elizabeth. *Nannies, Migration and Early Childhood Education and Care: An International Comparison of in-Home Childcare Policy and Practice*. 1st ed., Bristol University Press, 2017.
10. Wahba, Jackline. *Selection, Selection, Selection: the Impact of Return Migration*. *Journal of Population Economics*, vol. 28, no. 3, 2015.
11. *La migration et le Programme 2030. Un guide à l'usage des praticiens*. Organisation internationale pour les migrations, 2018. – P. 64.
12. *Cadre de gouvernance des migrations*. Conseil de l'OIM, Cent sixième session, C/106/RES/1310. 4 décembre 2015 // URL: <https://governingbodies.iom.int/system/files/en/council/106/C-106-RES-1310%20MIGOF.pdf> (мурожаат вақти: 12.07.2018).
13. The Economist Intelligence Unit. 2016. *Measuring well-governed migration: The 2016 Migration Governance Index*. Commissioned by IOM, London, 2017. –P.8.
14. Murphy, Eileen, and Mark Maguire. *Speed, Time and Security: Anthropological Perspectives on Automated Border Control*. *Etnofoor*, vol. 27, no. 2, 2015, pp. 157–177.
15. Yimin Huang, Rongwei Chu, and Junjun Cheng. *Exploring Life Satisfaction Among Subsistence Migrant Consumers: A Case in China*. *Journal of Public Policy & Marketing*, 2019, Vol. 38(1). – P. 96-109.
16. State Migration Service of the Republic of Azerbaijan // URL: <https://migration.gov.az/> (мурожаат вақти: 30.11.2018).
17. Государственная служба миграции при Правительстве Киргизской Республики // URL: <http://ssm.gov.kg/>
18. Государственная миграционная служба Туркменистана // URL: <http://migration.gov.tm/ru/gosudarstvennaya-migratsionnaya-sluzhba-turkmenistana/>
19. Hellenic Ministry of Migration Policy // URL: <http://www.immigration.gov.gr/home> (мурожаат вақти: 11.09.2018).
20. Министерство труда, миграции и занятости населения Республики Таджикистан // URL: <http://mehnat.tj/mehnat/>
21. The Icelandic Directorate of Immigration under the Ministry of Justice // URL: <https://www.utl.is/index.php/en/>
22. Bureau for Migration and Asylum under the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Moldova // URL: <http://bma.gov.md/en>
23. Ministère Délégué Chargé des marocains résidant à l'étranger et des Affaires de la Migration // URL: <https://marocainsdumonde.gov.ma/>